

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, Security Studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Ľubomír Dunaj
Article / Článok: Axel Honneth v interkultúrnej perspektíve. Prípád Čína
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov –
UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and
International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.118-144>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

DUNAJ, Ľ. 2020. Axel Honneth v interkultúrnej perspektíve. Prípád Čína. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 23, No. 3, 2020. ISSN 1335 – 2741, pp. 118-144. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.118-144>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

AXEL HONNETH V INTERKULTÚRNEJ PERSPEKTÍVE. PRÍPAD ČÍNA¹

AXEL HONNETH IN AN INTERCULTURAL PERSPECTIVE. THE CASE OF CHINA

Ľubomír Dunaj*

ABSTRACT

Axel Honneth's philosophy has received a world-wide reception in recent decades. However, the works, which attempted to open Honneth to the perspectives of comparative and intercultural philosophy and political theory are rather scarce. Hence, this article focused on "a global extension" of its philosophy, in order to enable his theory of justice to respond more adequately to the challenges associated with increasing global interactions. China and Chinese philosophy were chosen as a case study. The text began by showing several reasons which could lead to interest in China and Chinese philosophy. It continued by introducing key ideas of Honneth's theory of justice and then mentioned the recognition turn as one of the leading paradigms of critical social theory that has taken place in recent decades (of which Axel Honneth is a prominent representative). However, despite the possibilities offered by such an approach for analysis of different societies, Honneth's normative reconstructions are restricted primarily to Western European countries and North America and did not attempt to "test" its own theory outside the West. In the subsequent part of the paper, certain key ideas of Honneth's theory of justice were introduced. The paper then outlined how to appropriately proceed with the normative reconstruction of China, and the role of Chinese philosophy in the transformation of Chinese society, accompanied by Fabian Heubel's commentary. This author worked with Honneth's philosophy in the perspective of Chinese philosophy and interpreted the Chinese modernization as the product of many sources. Therefore, Heubel spoke of the

---

* Mgr. Ľubomír Dunaj, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Institut für Philosophie, Universität Wien, Universitätsstraße 7, A-1010 Viedeň, Rakúsko, e-mail: lubomir.dunaj@univie.ac.at.

<https://doi.org/10.24040/politickevedy.2020.23.3.118-144>

¹ Článok vychádza v rámci projektu VEGA č. 1/0496/18 – Rôzne podoby chápania negatívnej slobody v súčasnej (liberálnej) politickej filozofii.

“hybrid” development of Chinese society through the 20th century to the present. The final part of the paper also emphasized the relevance of the “Chinese path” for the contemporary Slovak reality, which is chosen as an example of another “hybrid society”. The conclusion indicated, that Honneth’s methodology enables us to better grasp the modern developments in China, but this philosophical confrontation of Western as well as Chinese sources can be productive for both sides.

Key words: Political Philosophy, Chinese Philosophy, China, Hybridity, Legitimacy, Freedom, Normative Reconstruction, Transformation

Úvod

Viacere práce nemeckého filozofa **Axela Honnetha** nadobudli, respektíve postupne nadobúdajú charakter „klasických“ politicko-filozofických diel a sú dnes celosvetovo široko recipované.² **Honnethova** sociálna teória, podobne ako aj práce, týkajúce sa problematiky uznania od ďalších významných autorov,³ zásadne prispela k tzv. „obratu k uznaniu“, ktorý v posledných desaťročiach nadobudol paradigmatický ráz.⁴ Jeho práca napríklad s dielom **Johna Deweya** otvorila inovatívne perspektívy pre teóriu demokracie (Honneth, 2000, s. 282-309), ako aj pre obnovenie diskusie o socializme. (Honneth, 2015) **Honnethov** opus magnum *Právo slobody*, zase ponúka vlastnú, **Hegelom** inšpirovanú teóriu spravodlivosti, ktorá je, okrem iného, významným príspevkom k diskusii o negatívnom a pozitívnom vymedzení pojmu slobody. (Honneth, 2018a)

Nepochybne teda **Honnethove** práce, v ktorých výpočte by bolo možné ďalej pokračovať, ponúkajú mnohé inšpirácie pre politické myslenie a pravdepodobne sa stanú trvalo súčasťou vademéka tak súčasnej filozofie, ako aj politológie. Hodno s nimi teda ďalej pracovať a „objaviť“ jeho dielo aj pre slovenské politické problémy, keďže na Slovensku zostáva nateraz ešte viac-menej mimo záujmu

---

² Pozri napríklad (Thompson, 2006; Van den Brink – Owen 2007; Deranty, 2009; Schmidt am Busch – Zum, 2010; Zum, 2015; Oliveira – Hrubec – Sobottka – Saavedra, 2015; Schlette, 2018). Recepcia Honnethových prác neobchádza ani „československý“ priestor, pozri napríklad (Velek, 1996; Hrubec, 2011; Hrubec, 2012, Lánsky, 2015).

³ Možno uviesť mená ako Ch. Taylor, N. Fraser, L. Siep, T. Pinkard, F. Neuhouser či P. Ricœur. Christopher F. Zum dopĺňa zoznam ešte o ďalších významných súčasných teoretikov uznania: S. Benhabib, J. Benjamin, P. Bourdieu, J. Butler, J. Habermas, M. Pia Lara, P. Markell, J. Tully, I. M. Young a S. Žižek. Pozri (Zum 2015, 221).

⁴ Pozri (Zum, 2010).

väčšiny politológov a filozofov. Jednako však, táto štúdia sa zameriava skôr na poukázanie závažného deficitu v **Honnethovom** prístupe, ktorý môže deformovať, či dokonca priamo znemožňovať nielen použitie, či „adaptovanie“ jeho teórie na slovenské (či iné) pomery, ale i adekvátne uchopenie globálnej reality ako takej. Ide najmä o to, že jeho precízne koncipované a dnes už skutočne veľmi rozsiahle dielo takmer vôbec nereflektuje nezápadný svet, ba čo viac, jeho hlavný výskumný záujem v rámci jeho teórie spravodlivosti vôbec nezahŕňa ani len východnú Európu či Latinskú Ameriku, čoby „periférie Západu“, nieto ešte Čínu, Japonsko, Indiu, Rusko či arabský svet, o zvyšných častiach sveta ani nehovoriac.

Navyše, ak by sme sa chceli niečo dozvedieť o súčasnej dynamike globálnych interakcií, a vo vzťahu k nim napríklad niečo o Číne,⁵ ktorá v tomto texte zohráva úlohu prípadovej štúdie (majúcej však iba charakter úvodu do problematiky), možno skonštatovať, že **Honneth**, podobne ako podstatná časť frankfurtskej vetvy kritickej teórie, nielenže má len skromné vedomosti o čínskej filozofii (tak modernej ako aj klasickej), o modernej čínskej kultúre, či o čínskej spoločnosti ako takej,⁶ ale možno tiež konštatovať, že **Honneth** nedostatočne

---

⁵ Označenie „Čína“ je použité úmyselne, pričom pod týmto označením chápem tak Čínsku ľudovú republiku (spolu s Hongkongom a Macaom), ako aj Čínsku republiku na Tchaj-wane, ktoré nielenže tvoria dve špecifické čínske „cesty modernitou“, ale vzájomne veľmi intenzívne interagujú, tak v ekonomickej ako aj v kultúrnej oblasti. Z politického hľadiska je zmysluplné uviesť i Singapur, ktorý vytvoril špecifický politický systém, v mnohom inšpiratívny práve pre ČĽR. Zo zreteľa filozofického sú významné taktiež aj rôzne čínske enklávy po celom svete, ktoré rozmanitým spôsobom rozvíjajú dedičstvo klasickej čínskej filozofie a politického myslenia, otvárajú ho dialógu s inými kultúrami a zároveň i ovplyvňujú diskusie na „pevninskej“ Číne. Samozrejme, nemožno si túto ideovú výmenu idealizovať a hovoriť len o bezproblémových interakciách. To však vyžaduje samostatné odborné spracovanie.

⁶ Nemecko-čínsky filozof Fabian Heubel doslova hovorí, že kritická teória o tom nevie „*takmer nič*.“ (Heubel, 2009, s. 43) Podobne sa vyjadruje i Heiner Roetz, voči súčasnej ČĽR veľmi kritický nemecký sinológ a filozof, keď odkazuje na vyjadrenie Theodora W. Adorna: „*Čo sa Ázie týka, nechápeme nič.*“ (Roetz 2016, s. 234) Naopak, zdá sa, že Jürgen Habermas má ohľadom Číny a východnej Ázie „úplne jasno“, keďže pri diskusii o tzv. „ázijských hodnotách“ sa vyjadruje veľmi vyhranene a to v negatívnom zmysle. Pozri (Habermas 2008, s. 125-129). Roetz však zároveň vyjadruje aj prekvapenie nad uvedeným Adornovým výrokom, keďže možno uviesť napríklad na Čínu sa špecializujúceho historika Karla A. Wittfogela, ktorý pôsobil v 20. rokoch na frankfurtskom *Ústave pre sociálny výskum*. Pozri napr. (Wittfogel, 1931; Wittfogel, 1957). Azda však z toho možno vyvodzovať, že Wittfogelovo pôsobenie bolo skôr len marginálnou epizódou v dejinách kritickej teórie, bez zásadnejšieho vplyvu na jej ďalší vývoj. Z neskoršieho obdobia stojí za zmienku napríklad

tematizuje „globálny rozmer“ našej súčasnej existencie ako taký.⁷

V nasledujúcom texte budú najprv uvedené niektoré dôvody, ktoré by mohli primäť **Axela Honnetha**, avšak predovšetkým jeho nasledovníkov, obohatiť svojej práce aj o skúmanie čínskej filozofie (klasickej i súčasnej) a o skúmanie čínskych moderných transformácií. Zároveň sa aj výraznejšie zamerať nielen na nárast a dopady globálnych interakcií ako takých, ale zvlášť na čínsku rolu v nich, keďže Čína reprezentuje nielen významnú ekonomickú a vojenskú, ale taktiež i politickú, vedeckú a v neposlednom rade i filozofickú výzvu západným spoločnostiam (1). V druhej časti je potom priblížený pojem „normatívna rekonštrukcia“, ktorý zohráva kľúčovú rolu v **Honnethovej** teórii spravodlivosti. Zároveň je však upozornené na skutočnosť, že navzdory možnosti, ktorú **Honnethov** prístup ponúka pre interkultúrny dialóg, tak zostal uzatvorený v západocentrickom rámci a netematizoval dostatočne rôznorodosť modernít a pluralitu demokracií (2). V tretej časti sú načrtnuté niektoré motívy, ktoré by mali zohrávať dôležitú úlohu pri pokusoch o normatívnu rekonštrukciu Číny, a zvlášť ČĽR (3). V záverečnej časti je pokus identifikovať možné inšpirácie zo súčasných čínskych politicko-filozofických diskusií a vzťahnuť ich aj na slovenskú „post-transformačnú“ súčasnosť. V rámci nej je predložená hypotéza, že ani tridsať rokov od revolúcie nedokázalo naše politické zriadenie nájsť rovnováhu medzi svojimi liberálnymi, sociálnymi a konzervatívnymi aspektmi, čoho jedným z dôsledkov môže byť opätovný pokus o zmenu režimu (4).

1 Potreba otvoriť kritickú teóriu dialógu (aj) s čínskou politickou filozofiou

Prečo by sa mal Axel Honneth a ďalší západní filozofi a politológovia zaujímať o nezápadné (politicko-)filozofické tradície vo všeobecnosti, avšak zvlášť o Čínu? Dôvodov existuje viacero. Ako prvý, isto zaujímavý aj pre slovenskú súčasnosť možno napríklad uviesť snahu o pochopenie fenoménu komunizmu, ako na to vo svojej štúdii „Komunismus a modernita“ upozorňuje

---

Oskar Negt a jeho práca *Modernisierung im Zeichen des Drachen. China und der europäische Mythos der Moderne* (Negt, 2007), tá však nevyvolala významnejšie reakcie v „hlavnom“ prúde kritickéj teórie.

⁷ V našom prostredí na tento deficit dlhodobo poukazuje predovšetkým Marek Hrubec. Pozri (Hrubec, 2011).

Johann P. Arnason: „Jestliže ale uznáme, že komunismus nebyl opuštěn stejným způsobem a že výsledek je zatím v některých případech nejednoznačnější než v jiných (více jednoznačný v Rusku než ve východní Evropě a více v Číně než v Rusku), je také třeba připustit, že zpětná vysvětlení komunistické zkušenosti nemohou být tak definitivní, jak se o to pokoušely některé z jejich nejlivnějších verzí [...] Čínská část příběhu není tak dobře známa a je mnohem méně reflektovaná v teoretických přístupech. [...] A na zcela základní úrovni se pořád zdá být pravdou, že dlouhodobá civilizační dynamika čínského světa je jednou z nejmocnějších výzev západní teorii a historiografii. Zkrátka řečeno, stačí jen zběžný pohled tímto směrem, abychom byli upozorněni na meze našich interpretačních konstrukcí.“ (Arnason, 2010, s. 125 - 126) Doplnující argument, ktorý súvisí s týmto Arnasonov popisom, je aj stále prítomná snaha Číňanov byť nielen „inou“ modernitou, ale aj tou „lepšou“. Výsledok, samozrejme, ostáva nateraz otázný, každopádne čínsky projekt možno celkovo označiť za úspešnejší než ten sovietsky.

Ako ďalší dôvod, prečo sa venovať Číne, možno uviesť, že Čína patrí k tzv. „axiálnym civilizáciám,“ resp. adekvátnejšie „civilizáciám axiálneho veku“⁸ a jej filozofické (a kultúrne) dedičstvo patrí popri gréckej a indickej filozofii k najstarším na svete. To znamená, že čínska filozofia ponúka autochtónne idey, ktoré je nutné preskúmať. Keď kvôli ničomu inému, tak minimálne preto, že mnohé pôvodné idey sú v čínskej spoločnosti stále prítomné a ako kultúrne pozadie široko presahujú do tamojšieho spoločenského života. Kto chce teda pochopiť čínsky komunizmus a samozrejme modernú Čínu ako takú, musí ísť omnoho hlbšie, než len k dielam **Marxa**, **Lenina**, či **Stalina**. K tomu je dôležité poznamenať, že táto oblasť Ázie je jediným svetovým regiónom, ktorý nikdy nebol, až na niektoré okrajové časti, kolonizovaný západnými krajinami, čo napomáha pretrvaniu „civilizačnej dimenzie“ (**S. N. Eisenstadt**), hoci *kultúrna revolúcia* počas vlády **Mao Ce-tunga** (Mao Zedong) značne narušila kontinuitu čínskych kultúrnych dejín. Jednako však možno identifikovať prítomnosť aj pre súčasných čínskych filozofov zaujímavých ideí, ako napríklad z ontologického hľadiska „bytie ako Cesta Tao Energie Te, tzn. živé Jedno v procese ustavičných premien“, „jin-jangovo komplementárna jednota protikladov“ či z filozoficko-antropologického a etického hľadiska „kultivovanie seba samého“ s uvedomovaním si zodpovednosti

---

⁸ Detailnejšie k tejto dištinkcii pozri (Arnason, 2014).

za svoju funkciu v celom tom procese-(Ceste Tao) a aj „étos učenia“, a podobne, a že i **Mao Ce-tung, Teng Siao-pching** (Deng Xiaoping), a ďalší lídri, súčasne významné osobnosti politického a spoločenského života mnoho čerpali a stále čerpajú aj z čínskej filozofickej tradície. Viaceré idey klasickej čínskej filozofie môžu byť navyše považované pre mnohé oblasti ľudského života a činnosti za univerzálne, ako napríklad „konanie v harmónii s prírodou“, či „konanie nezasahovaním a nemarením iných funkčných ľudských konaní“ – povestné taoistické *wu wei er wu pu wei* (čo samozrejme neznamená, že realita v súčasnej Číne týmto ideálom naozaj vo všetkom zodpovedá). Veľmi dôležitým dôvodom je taktiež štúdium Číny a čínskej filozofie ako jednej z možných ciest k prekonávaniu eurocentrizmu, keďže rozvoj európskej novovekej filozofie a politického myslenia bol okrem iného ovplyvnený aj čínskou filozofiou (Zempliner, 1966). Tým by sme teda mohli prispieť ku komplexnejšiemu pochopeniu určitého obdobia našich dejín.

Avšak ten pravdepodobne najhlavnejší dôvod, prečo sa venovať Číne súvisí predovšetkým s enormným nárastom celosvetových interakcií, ktoré nás nútia hľadať zároveň aj globálne riešenia pre širokú škálu sociálnych a environmentálnych problémov vo všetkých častiach našej planéty. Je pritom nesporné, že Číne prislúcha spomedzi nezápadných krajín jedno z najdôležitejších postavení. Z tohto dôvodu je nevyhnutné spoznať hlavné politicko-filozofické smery a tradície, ktoré významne ovplyvňujú politické i spoločenské dianie v súčasnej Číne. Ide jednak o to, aby sme lepšie pochopili dynamiku globalizácie, keďže Čína je čoraz významnejší hráč na globálnej šachovnici. A ide taktiež o to, aby sme skutočne zorientovane prispeli k interkultúrnemu dialógu medzi reprezentantmi rôznych svetových civilizácií a ich jednotlivými kultúrami. Možno sa domnievať, že sa tým otvorí možnosť prispieť k eliminácii potenciálnych globálnych konfliktov.⁹ Na tomto mieste možno identifikovať spomenutý deficit **Honnethovej** filozofie, ktorý súvisí aj s jeho skepsou ohľadom možnosti skonštruovať globálny koncept spravodlivosti. (Hrubec – Honneth, 2007) Možno síce súhlasiť s **Honnethovou** opatrnosťou, či priamo nedôverou v príliš idealistický a príliš konštruktivistický pohľad na

---

⁹ V tejto súvislosti možno odporučiť výnimočnú prácu Grahama Allisona *Osudová past. Spojené štáty versus Čína a Thúkýdidovo poučení z dejín* (Allison, 2018), ktorá analyzuje možnosť vojenského stretu medzi USA a ČLR.

globálnu spravodlivosť, avšak ani to ho neospravedlňuje, keďže to u neho nakoniec vedie k tomu, že v skutočnosti vôbec nemá výraznejšiu potrebu zaujímať sa o iné kultúry a civilizácie, než o tú, ktorej je súčasťou. Ak sa aj miestami vyjadri k niečomu mimo Západ, či dá priestor diskusií o Číne a čínskej filozofii, má to skôr charakter akejsi vedeckej kuriozity, než ochoty seriózne vstúpiť do diskusie s čínskymi autormi, ktorí by mohli mať vlastnú predstavu o (globálnej) spravodlivosti.¹⁰

V tejto súvislosti možno uviesť napríklad komentár **Christophera F. Zurna**, popredného interpretátora a komentátora **Honnethovej** filozofie. **Zurn** síce považuje **Honnethovu** výčitku voči teoretikom globálnej spravodlivosti, ktorí sa orientujú takmer výlučne na *paradigmu práva*, za relevantnú – ide o to, že podľa **Honnetha** motorom a médiom historického procesu uskutočňovania inštitucionálnych princípov slobody nie je právo (aspoň nie v prvom rade), ale sociálne boje, a v súvislosti s tým aj spôsob ako adekvátne pochopiť princípy, o ktoré im ide a z nich rezultujúce zmeny v správaní. **Honneth** nás preto chce presmerovať (v intenciách pôvodného projektu Frankfurtskej školy) aj na sociológiu a historiografiu, keďže považuje tieto disciplíny za omnoho senzitívnejšie ohľadom zmien v každodennom morálnom správaní.¹¹ Avšak **Zurn** vyjadruje presvedčenie, že „*boje a túžby našich dní [parafrázujúc K. Marxa – L.D.] sú environmentálne a globálne boje a túžby. Uchopiť ich v myslení – prostredníctvom interdisciplinárnej sociálnej teórie sledujúcej emancipačný*

---

¹⁰ V rokoch 2014 – 2016 sa konali v *Ústave pre sociálny výskum* (Institut für Sozialforschung) vo Frankfurte nad Mohanom, teda v inštitúcii, v ktorej vlastne kritická teória vznikla, a ktorej bol Honneth dlhoročným riaditeľom, tri konferencie pod názvami *History, Morality and Political Thought in Contemporary China* (2014); *The Repressed Republic? China in the Light of its Revolutions* (2015) a *Thinking through Paradoxes. Between Critical Theory and Contemporary Chinese Philosophy* (2016). Navzdory Honnethovej participácii, ako aj aktívnej účasti Christopa Menkeho, ďalšieho významného reprezentanta súčasnej kritickéj teórie, tieto konferencie nenašli žiadnu významnejšiu odozvu u frankfurtských kolegov či študentov. Navyše, účastníkom sa v skutočnosti nepodarilo Honnetha významnejšie presvedčiť o relevantnosti problematiky. Avšak bez ohľadu na bezprostredné výsledky tejto interakcie (možno je ešte totiž priskoro na zhodnotenie), slúži Honnethovi ku cti, že bol vôbec ochotný podporiť a zastrešiť tieto akcie a vypočuť si filozofov a filozofky reprezentujúcich „čínsky svet“. Mnohým západným „konštruktérom“ globálnych teórií spravodlivosti totiž často ani nenapadne, navzdory deklarovanému úmyslu ponúknuť „globálnu perspektívu“, opustiť západocentrický naratív, či si vôbec aspoň vypočuť „iný“ príbeh. Hodno taktiež spomenúť, že v roku 2013 bol Honneth v Číne aj osobne predstaviť svoje filozofické práce.

¹¹ Pozri (Honneth, 2018a, s. 557).

záujem – vyžaduje rozšírenie **Honnethovej** kritickej teórie spoločnosti prostredníctvom nových kategórií a postupov analýz adekvátnych novým rizikám a nádejam.“ (Zurn, 2015, s. 212)¹² Ak má teda kritická teória, ku ktorej sa **Honneth** stále hlási, skutočne naplniť svoj cieľ a teda prispieť k tomu, aby sme sa vyhli rozmanitým katastrofám (Hrubec, 2010, s. 87; Habermas, 2001, s. 38 - 58), tak rôzne globálne a medzi nimi i environmentálne a bezpečnostné výzvy sú jednoducho témou dňa, čo možno doložiť dnes už nepreberným množstvom rozmanitej vedeckej literatúry,¹³ avšak rozhodne ich nemožno riešiť len zo západnej perspektívy a ignorovaním Číny. I tak voči ČLR kritický český sinológ akým je **Lukáš Zádrapa**¹⁴ uvádza – spoločne s **Michaelou Pejčochovou** v predhovore k ich spoločnej knihe o čínskom písme – na jednej strane síce, že nechcú skĺznuť k žurnalistickým klišé o hospodárskom vzostupe Čínskej ľudovej republiky a o novej svetovej veľmoci, predsa však zastávajú názor, že „*podložené vedomosti o východoasijské oblasti budú do budúcnosti spiššie nutnosť, budeme-li chcieť i v naší zemi sledovat světové dění a odpovídajícím způsobem na ně reagovat.*“ (Zádrapa – Pejčochová, 2009, s. 11) Navyše, práca bola napísaná v roku 2009, a uplynulé desaťročie ukázalo, že je čoraz menej relevantné hovoriť o akomsi žurnalistickom klišé a čoraz adekvátnejšie je naopak hovoriť o realite novej svetovej veľmoci.¹⁵ Dôležité je však už na tomto mieste zdôrazniť, čo bude diskutované nižšie, že ochotu otvoriť sa dialógu s Čínou neznamená slepo

---

¹² Je nutné dodať, že ani Zurnova kritika Honnetha nijako nesmeruje k otváraní diskusie o čínskej filozofii, navzdory tomu, že na obálke jeho knihy o Honnethovi je obrázok Terakotovej armády, dobre známej v širokom povedomí aj v Európe, spätý so zjednotiteľom Číny, prvým cisárom dynastie Čchin (Qin Chao), krutovládcom, ktorý vošiel do dejín pod menom Čchin Š'chuang-ti (Qin Shi Huangdi). Na moju priamu otázku (počas pražskej konferencie Philosophy and Social Sciences v 2016, konanej každoročne pod záštitou Centra globálnych štúdií pri Filozofickom ústave AV ČR v spolupráci s ďalšími zahraničnými pracoviskami venujúcimi sa kritickej teórii spoločnosti), prečo zvolil práve takýto obrázok, mi neposkytol žiadne „duchaplné“ vysvetlenie (išlo vraj o návrh vydavateľstva). Každopádne dementoval akýkoľvek odkaz na Čínu, či prípadne na skrytú súvislosť medzi Honnethom a čínskou filozofiou.

¹³ V našom prostredí by sme len odkázali na produkciu spätú napríklad s Centrom globálnych štúdií pri Filozofickom ústave AV ČR a edičnú radu *Filosofie a sociální vědy* pražského vydavateľstva *Filosofia*. Ohľadom environmentálnych tém možno uviesť práce Richarda Šťahela, ktorý taktiež nadväzuje na kritickú teóriu spoločnosti. Pozri (Šťahel, 2015; Šťahel, 2018, Šťahel, 2019).

¹⁴ Pozri napríklad predhovor k jeho prekladu knihy Chan-Fej-c' (Zádrapa, 2011).

¹⁵ Z už nepreberného množstva literatúr k čínskemu ekonomickému rastu pozri napríklad (Knight – Ding, 2012), či už spomínanú knihu Grahama Allisona.

obhajovať existujúci status quo, či rozmanité zneužitia moci, či iné príkoria. To však samozrejme platí i pre západné veľmoci, či akúkoľvek inú krajinu.

2 Normatívna rekonštrukcia ako kľúčový pojem Honnethovej teórie spravodlivosti

Axel Honneth v úvode už spomínanej práce *Právo slobody* vysvetľuje vlastnú teóriu spravodlivosti, ktorú chápe ako *spoločenskú analýzu* (*Gerechtigkeitstheorie als Gesellschaftsanalyse*). Kritizuje ňou tú súčasnú politickú filozofiu, ktorá je podľa neho odpojená od analýzy spoločností a fixovaná na čisto normatívne princípy, pričom má na mysli teórie, ktoré nadväzujú na **Kanta** respektíve v anglosaskom svete na **Locka**. **Honnethova** teória spravodlivosti vychádza zo štyroch premís. Po prvé, každá forma sociálnej reprodukcie spoločnosti je určená spoločne zdieľanými všeobecnými hodnotami (*Werte*) a ideálmi. Tieto etické normy však nie sú určené len zvrchu, t. j. aké sociálne opatrenia a možnosti sú vôbec prípustné, ale sú určené aj zdola. Ide o viac alebo menej inštitucionalizované ciele výchovy (*Erziehungsziele*), prostredníctvom ktorých nachádza životná cesta jednotlivca svoj smer v spoločnosti. Po druhé, ako morálne vzťažné body teórie spravodlivosti majú byť len tie hodnoty a ideály, ktoré tvoria normatívne nárokovateľné reprodukčné podmienky danej spoločnosti. Na tomto mieste **Honneth** odkazuje na **Hegela**, ale aj na **Marxa**, pre ktorých idea spravodlivosti nebola nezávislou, zo seba samej vysvetliteľnou, a teda samostatne stojacou veličinou. Po tretie, pri pokuse rozvíjať teóriu spravodlivosti v podobe spoločenskej analýzy musí byť metodickým východiskom normatívna rekonštrukcia. Pod týmto termínom **Honneth** rozumie postup, ktorý sa snaží uplatniť normatívne ciele nejakej teórie spravodlivosti takým spôsobom, že na zhodnotenie a roztriedenie imanentne odôvodnených hodnôt si ako vodidlo berie priamo empirický materiál. Normatívna sila existujúcich inštitúcií a praktík sa má analyzovať a vysvetliť podľa poradia, aký majú význam pre spoločensky oprávnené (legitímne) hodnoty. V súvislosti s týmto postupom má „rekonštrukcia“ znamenať, že z množstva spoločenských rutín a nastavení sa majú zohľadniť len tie, ktoré sú nevyhnutné pre sociálnu reprodukciu. A po štvrté, normatívna rekonštrukcia nie je samoučel, ale má umožňovať aj kritiku existujúcich hodnôt. **Honneth** hovorí o „rekonštruktívnej kritike“ – normatívne sudy nemajú mať kategorický, ale postupný (*graduell*)

charakter. (Honneth, 2018a, s. 15-30) Celý tento proces má smerovať k nárastu slobody.

Honnethova teória spravodlivosti je rozvinutím respektíve dopracovaním jeho teórie uznania, ktorá, ako sa domnieva autor tejto štúdie, ponúka metodickú možnosť otvorenia kritickej teórie spoločnosti a prekročenie jej západoeurópskeho rámca, okrem iného aj svojím vymedzením sa voči **Jürgenovi Habermasovi**. Podľa **Honnetha** totiž, ako zhrňa **Marek Hrubec**, spoločenská kritika nevzniká primárne preto, že ľudia vidia rozpor medzi realitou a dopredu stanovenými normami konsenzuálneho komunikatívneho konania, ale preto, že v praxi zakúšajú narušanie sociálnych noriem, ktoré si osvojili v procese socializácie. (Hrubec, 2012) Sociálne strádanie a nespokojnosť podľa **Honnetha** majú normatívne jadro: „jde o zklamání nebo o porušení normativních očekávání, o kterých se dotčení domnívají, že je oprávněné směřovat je na společnost; a proto se takové pocity strádání nebo nespokojenosti, pokud jsou označovány jako ‚sociální‘, kryjí se zkušeností, že ze strany společnosti dochází k nějakému bezpráví, k něčemu, co se nedá ospravedlnit.“ (Honneth, 2004, s. 168) To sa však nedá vymedziť ahistoricky, oddelene od spoločenskej analýzy, ako nás **Honneth** upozorňuje vyššie, pri svojej kritike teórii spravodlivosti nadväzujúcich na **Kanta** respektíve **Locka**. Avšak, keďže predmetom **Honnethovho** záujmu ostáva Západ, nedokáže nám nič povedať o „bojoch o uznanie“ mimo krajín, ktoré stoja v centre jeho záujmu. Z toho vyplýva, že nakoniec sa výsledky jeho skúmaní až tak zásadne nelíšia od **Habermasových** záverov, hoci zdôvodňovanie je odlišné. Možno poukázať napríklad na **Habermasove** stanoviská prezentované v práci *Dobiehajúca revolúcia*. (Habermas, 1999) I keď detailnejšia analýza je nevyhnutná, za problematické možno považovať to, že **Habermas**, navzdory oprávnenej kritike reálno-socialistických režimov, z ktorej veľká časť by sa samozrejme dala použiť aj na ČLR, a mnohým relevantným argumentom, ktoré uvádza, v skutočnosti uprel týmto režimom akúkoľvek mieru autenticity – pravdepodobne z dôvodu, že až príliš zovšeobecnil skúsenosť Nemeckej demokratickej republiky.¹⁶ Zároveň pritom **Habermas** očakával (nemecky vyšla

---

¹⁶ Samozrejme, aj keď v súčasnosti v našom priestore stále prevláda, či dokonca narastá ideologický antikomunizmus, pracujúci len s rozlíšením „čieme alebo biele“, stúpa aj množstvo odborných prác, ktoré sa snažia ponúknuť diferencovanejší obraz (Pullman, 2011; Buden, 2013; Kopeček 2019). Naporúdzí sú aj fundované a neideologicky ladené reakcie, ponúkajúce vyváženejšie stanoviská tak

kniha už v roku 1990), že krajiny východnej Európy sa automaticky vydajú „smerom Západ“, čo sa naplnilo len čiastočne. Vo vzťahu k predmetu tejto štúdie to potom napríklad znamená, že takýto pohľad na skutočnosť preťažuje normatívnu stránku diskusie, čo následne znemožňuje pochopiť, že mnohé inštitucionálne nastavenia, ktoré nekorešpondujú s vývojom v západných krajinách nemusia byť výsledkom „zlovôle“ vládcov, alebo náhodne vzniknutými či z tradície prevzatými útvarmi, ale nezriedka i uvedomelou a racionálne zdôvodnenou reakciou na konkrétne výzvy daných spoločností v konkrétnom čase a priestore. Vo vzťahu k socialistickým krajinám možno odkázať napríklad na štúdie **Gáspára M. Tamása**, ktorý je síce vo všeobecnosti (oprávnené) veľmi kritický k reálno-socialistickému režimu, avšak poukazuje na to, že jednou z najväčších zásluh týchto režimov vo východnej Európe bolo (okrem iného) skoncovanie s „kastovou“ spoločnosťou. (Tamás, 2016, s. 252-253) Samozrejme, dnes možno o tom už len špekulovať, ako by sa vyvíjala situácia, ak by nedošlo k tomuto historickému experimentu, ale je relevantné sa spytovať, či by bez existencie socialistických režimov nevyzerali krajiny patriace k bývalému sovietskemu bloku v súčasnosti skôr ako krajiny v Latinskej Amerike, samozrejme v rôznych verziách – tak ekvivalenty podobné Čile či Brazílie ako aj Hondurasu či Haiti. Nie je tu priestor otvoriť túto diskusiu, ani to, či sa aspoň v určitých regiónoch Latinská Amerika a Východná Európa v súčasnosti k sebe nepriblížili (ekonomicky, sociálne, politicky,...). Vo vzťahu k mimoeurópskym krajinám však možno ďalej diskutovať napríklad problematiku kemalizmu, ktorá je par excellence príkladom pre modernizáciu krajín, ktoré vyrastajú z iného civilizačného podhubia než Západ (Kaya, 2016), či rôzne africké hnutia za oslobodenie, latinskoamerické emancipačné snahy, atď. **Habermasov** postoj zdá sa byť o to paradoxnejší, že on samotný sa v skutočnosti pokúsil ponúknuť kriticko-hermeneutickú koncepciu, ktorá by mala byť aplikovateľná na rôzne „kontexty“ avšak, ako upozorňuje napríklad **Gerard Delanty**, rozvinul ju skôr z perspektívy teórie demokracie, než z hľadiska sociálnej teórie civilizačných

---

k revizionistickým pokusom ako aj k prístupom vychádzajúcim z teórie totalitarizmu. Pozri napríklad (Hrubý, 2018). Krátka časť pasáže, ktorá nasleduje v hlavnom texte po tejto poznámke pod čiarou, sa nachádza taktiež v mojom zhrňujúcom úvode k slovenskému prekladu Honnethovej knihy *Idea socializmu. Pokus o aktualizáciu*, ktorej vydanie je naplánované na jeseň tohto roku. Poukazujúc na inšpiratívne aspekty Honnethovej filozofie sa pokúšam preukázať ich relevantnosť aj pre slovenskú realitu, avšak považoval som za relevantné stručne uviesť práve tento „interkultúrny“ deficit.

stretávaní a hľadania širšieho kozmopolitizmu. (Delanty 2016) Detailnejšia diskusia ohľadom diferencií medzi **Habermasom** a **Honnethom** je potrebná, avšak ide nad rámec tejto štúdie. S istým zjednodušením však možno o **Honnethovi** povedať, že jeho skúmania sociálnej reality smerujú len k analýze („normatívne-rekonštruovaniu“) spoločenského vývoja v Nemecku, Francúzsku, Veľkej Británii a USA, a to od analýzy spoločenských procesov, ktoré viedli k americkej vojne za nezávislosť a Veľkej francúzskej revolúcii až po dnešnú európsku a severoamerickú súčasnosť, čiže zhruba posledných tristo rokov, na čo poukazuje aj jeho posledná štúdia *Anerkennung. Eine europäische Ideengeschichte*. (Honneth, 2018b) Možnosti, ktoré otvorila jeho teória uznania na začiatku 90. rokov minulého storočia, zostávajú tak pre komparáciu západných a nezápadných filozofických koncepcií,¹⁷ ako aj pre interkultúrny dialóg o globálnej spravodlivosti zatiaľ do značnej miery nevyužitú.

3 Normatívna rekonštrukcia (moderných) čínskych dejín?

Náčrt problematiky

„Normatívna rekonštrukcia“ vývoja v Číne v posledných troch storočiach (od zintenzívnenia interakcie so Západom), je neľahká úloha, zvlášť pre nečínskych autorov. Opatrnosť pri vyslovovaní súdov o Číne by teda mala byť samozrejmosťou. O to viac, ak nie je prítomná znalosť čínskeho jazyka. Všeobecným cieľom takýchto komparatívnych analýz, ku ktorým chce táto stať prispieť, je skôr snaha vôbec pripraviť nečínskych autorov na interakciu s jej reprezentantmi, čomu sa už s veľkou pravdepodobnosťou nebude možné vyhnúť, pokiaľ nemajú skončiť západné filozofické a sociálno-vedné fakulty ako dnešnú realitu už nereflektujúce „múzeá“. ¹⁸ Špecifickým cieľom tohto textu a aj jeho hlavným príspevkom do tuzemskej diskusie, by malo byť zdôraznenie relevantnosti oboznámenia sa s čínskou konfrontáciou s (západnou) modernitou, pričom skúsenosti z nej plynúce môžu byť normatívne relevantné aj pre iné spoločnosti, našu nevynímajúc, ako bude naznačené v nasledujúcej časti textu. Základným predpokladom, z ktorého autor vychádza, je uznanie zásadnej

---

¹⁷ Priamo k problematike uznania v čínskej filozofii možno začať hneď raným konfucianizmom, pozri napr. (Nelson, 2013), ale aj aktualizovanými a voľnejšími súčasnými interpretáciami, pozri napr. (Chan, 2008).

¹⁸ Pozri (Čamogurská, 2006, s. 50).

chybnosti dvoch krajných pozícií vo vzťahu k Číne, t. j. na jednej strane ide o problematickú adoráciu režimu v ČĽR ako novej alternatívy Západu a na druhej strane o odmietanie všetkého čo súvisí s Čínou ako takou – tak historickou (Čína interpretovaná ako krajina „večnej totality“), ako aj súčasnou (odmietanie prisúdiť akúkoľvek legitimitu a zásluhy komunistickej vlády pre rozvoj ČĽR). Ide totiž o to, že nie je vôbec jednoznačné určiť, ako by sme mali vymedziť „vzory uznania“, ¹⁹ ktoré dominujú, či by mali dominovať v tak zložitej entite ako je Čína. Určite si však nevystačíme s neraz simplifikovaným ²⁰ pohľadom časti západných autorov, ku ktorým samozrejme patrí i mnoho sinológov a taktiež si nevystačíme s často manipulatívnym obrazom v západných médiách. V tomto ohľade **Honneth** prístup napomáha vyhnúť sa problémom plynúcim z maximalistického ²¹ poňatia ľudsko-právnych nárokov, keď zdôrazňuje „realisticky“ orientovanú politiku ľudských práv, ale zároveň jeho prístup odmieta upevňovanie statusu quo, čo je dôležité opätovne zdôrazniť. (Honneth, 2008)

Síce teda možno akceptovať termín *čínsky model* ako politologické označenie, ale ďalšia kritická diskusia, zvlášť politicko-filozofická je nevyhnutná, keďže pod takéto označenie sa môže skryť všeličo i rozmanité formy panstva, nadvlády, útlaku a represie. Ako príklad problematických zovšeobecnení a zjednodušení môže byť uvedená štúdia **Svetozára Krna** „*Čínske, indické a európske tradície a alternatívy vývoja*.“ (Krnó, 2014) Mnohé je potrebné kriticky rozobrať, z hľadiska politického však uvediem len **Krnovo** konštatovanie, že Číňania si navykli „*na úlohu pevnej centrálnej moci*“, a že „*nepovažujú svoj štát za tyraniu*.“ (Krnó, 2014, s. 446) Navzdory tomu, že legitimita súčasnej čínskej

---

¹⁹ Pozri pohľad z marxistickej perspektívy na ekonomické a politické transformácie v ČĽR (Wei, 2017).

²⁰ Je nutné si uvedomiť, že legitimitu mocenských štruktúr jednotlivých spoločností nie je možné posudzovať len z čisto normatívneho hľadiska, izolovane od existujúcej sociálnej reality, ako upozorňuje Honneth vo svojej teórii spravodlivosti. Autorita vládcov, ako bude diskutované nižšie, je často spätá predovšetkým s tým ako sa skutočne darí naplňať potreby obyvateľov. Súčasná legitimita čínskej vlády tkvie nielen v už všeobecne známom fakte, že sa jej v historicky bezprecedentne krátkom období podarilo vyvieť z chudoby stovky miliónov ľudí, ale aj v tom, že sa jej postupne darí eliminovať pocit vojenského ohrozenia a možnosť opätovného vzniku podobných traum, aké jej spôsobila konfrontácia so západnými veľmocami a s Japonskom v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia. Pozri: (Unschuld 2016).

²¹ K dištinkcii medzi „minimalistickým“ poňatím u Rawlsa a maximalistickým u Habermasa pozri napr. (Chotaš 2016).

vlády je skutočne relatívne vysoká,²² spôsob, akým sa autor generalizujúco vyjadruje o tejto „črte“ Číňanov, budí dojem, akoby si nedostatočne uvedomoval, že v skutočnosti nie hocijaká pevná centrálna vláda v Číne má legitimitu a že je tam množstvo ďalších kritérií, ktoré takáto vláda musí spĺňať, aby sa pri moci udržala. V súvislosti s tým možno teda napríklad predpokladať, že ak sa súčasnej vláde nepodarí eliminovať množstvo nespravodlivostí, s ktorými sa súčasná ČLR borí – zvlášť treba spomenúť narastajúcu ekonomickú nerovnosť, i navzdory stále deklarovanej snahe budovať socializmus – tak nielen že by sa nepokoje roku 1989 mohli kedykoľvek zopakovať, ale aj vnútrostranícky boj o moc by mohol vyústiť v neprospech ďalšieho udržania sa pri moci súčasného prezidenta **Si Ťinpinga** (Xi Jinping). Je teda potrebné to, čo sa označuje ako *čínsky model* detailne študovať a pokúsiť sa ho vysvetliť, avšak v zodpovedajúcej miere aj kritizovať, pretože čínska vláda, spoločne s časťou čínskej intelektuálnej a spoločenskej elity, intenzívne pracuje na vytvorení legitimačného naratívu, v rámci ktorého mocensky inštrumentalizuje a tým nezriedka zneužíva koncepty aj z klasickej čínskej filozofie vo svoj prospech. Problém môže nastať, ak sa takýto „model“, ktorý sa v západnej perspektíve nezriedka redukuje len na diskusiu o čínskych rýchlochvlakoch, či šanghajskej „skyline“, stane pre mnohých aj na „Západe“ (t. j. aj u nás) príťažlivou alternatívou sociálno-liberálnej demokracie,²³ bez skutočnej znalosti jeho vnútorných nebezpečenstiev, rozporov, protirečení či patológií.²⁴ To však na druhej strane nemá znamenať ahistorickú a kategorickú kritiku, ktorá je často pri diskusiách o Číne prítomná.

---

²² Pozri (Bell, 2016, s. 78 - 81). Samozrejme, naporúdzí sú aj iné perspektívy, možno uviesť napríklad štúdiu nórskeho autora Steina Ringen *Perfektní diktatura. Čína ve 21. storočí* (Ringen 2018). Táto práca napísaná vecným a jasným štýlom, skutočne prináša celý rad presvedčivých a závažných tvrdení. Domnievam sa však, že je o nich nutné diskutovať detailnejšie a komplexnejšie než ako činí autor, ktorý zastáva úplne jednostranný pohľad.

²³ Samozrejme, nijako nemožno odsunúť nabok diskusiu o narastajúcej oligarchizácii západných spoločností, vrátane tej slovenskej, čiže natíska sa aj termín „liberálna oligarchia“ pre označenie veľkej časti krajín súčasného Západu.

²⁴ Jedna z najzákladnejších výčitek voči Danielovi A. Bellovi, ktorý azda najviac popularizoval *čínsky model* (Bell 2015) a v rámci neho predovšetkým problematiku meritokracie, sa týka toho, že jeho kritika Západu je predovšetkým kritikou nedostatkov USA. Menej berie na zreteľ integrujúce možnosti európskeho sociálneho modelu (nielen po ekonomickej stránke), ktorý však samozrejme je v „ere globalizácie“ (od 70. rokov 20. storočia) vystavený rozmanitým hrozbám, zvlášť neoliberalnému ataku a jeho budúcnosť je otvorená. Viacerí západní autori, zvlášť americkej proveniencie, ktorí sa venujú čínskej filozofii, vidia práve v konfucianizme potenciál byť akýmsi „korektorom“ liberalizmu,

Vo vzťahu k **Honnethovej** teórii spravodlivosti, hodno v tejto súvislosti poukázať na dôležitú pasáž, ktorá sa síce nachádza „len“ v poznámke pod čiarou, ale pregnantne vystihuje **Honnethovu** pozíciu. Jeho kritika smeruje na také teoretické prístupy, ktoré síce detailne analyticky rozpracúvajú princípy ako legitimizovať spravodlivú spoločnosť, pričom v základných východiskách s nimi Honneth súhlasí, avšak de facto ostávajú na „meta“ úrovni. Ako príklad takýchto prístupov uvádza **Rainera Forsta** a tiež **Johna Rawlsa** a **Thomasa Scanlona** teda autorov, na ktorých **Forst** nadväzuje. **Honneth** upozorňuje, že takýmto prístupom veľa nezískame, pretože spôsob a rozsah legitímnosti je vždy späť so sociálnymi a historickými predpokladmi, a až ony určia, čo môže platiť ako „oprávnené“. Bez pochopenia toho, čo **Honneth** chápe pod významom pojmu *normatívna rekonštrukcia*, sú podľa **Honnetha** takéto vytvárania legitimizujúcich „zdôvodnení“ úplne prázdne. (Honneth 2018a) Možno to doložiť napríklad aj prostredníctvom textov **Daniela A. Bella**, ktorý zdôrazňuje, že to, čo v čínskom kontexte legitimizuje vládnú moc, nie sú deklarované normatívne princípy (napríklad ľudské práva), ale to, aká je skutočná prax. Podľa **Bella**, pokiaľ sú ľudia ochránení od mučenia, genocídy, hladu a ďalších takto očividných príkorí, nie je nutné sa zapodievať špecifickým politickým a filozofickým odôvodňovaním existujúcej politickej moci. (Bell, 2008)²⁵ To by však, samozrejme, **Honnethovi** nestačilo. Každopádne, čo sa týka otázky sociálneho zabezpečenia a boja proti chudobe – tak dôležitej témy nielen pre tradíciu marxistického myslenia, ale samozrejme aj pre kritickú teóriu, navzdory jej rôznym neskorším modifikáciám, možno hovoriť o kľúčovom komponente pre legitimitu súčasnej politickej moci v ČLR, pričom pri jeho zdôvodňovaní zďaleka nemusí ísť len o západný „import“

---

príčom sa logicky bližšie ku kritike liberalizmu, ktorú vznikol komunitarizmus – i so všetkými (teoretickými i praktickými) problémami, ktoré s tým súvisia. Jednako však, pri pokračujúcej atomizácii (nielen západných spoločností) – Jan Keller hovorí o veľkom historickom parodoxe, t. j. že sociálny štát podporou prudkého rozvoja individualizácie sa výdatne podieľal na príprave svojej vlastnej krízy (Keller 2005, s. 112); Axel Honneth zase hovorí o „paradoxoch individualizácie“, keď uvoľnenie sociálnych väzieb nevedie k slobode, ale k dezorientácii (Honneth 2007) –, azda bude prínosné predsa pozrieť sa aj na „integrujúce aspekty konfucianizmu“. Pozri napr. (Rosemont 2008).

²⁵ Avšak súčasná masívna požiadavka znížiť stav korupcie v Číne svedčí o tom, že stúpajú nároky Číňanov na to, ako má vyzerať politická prax. Stále to však neznamená nevyhnutne požiadavku na zmenu politického režimu. Navyše, nedá sa jednoznačne povedať, že idea boja proti korupcii má byť chápaná len ako „moderný“, zo Západu importovaný fenomén, ktorý sa predtým v nejakej forme v Číne nevyskytoval.

(napríklad práve marxistickej proveniencie). **Daniel A. Bell** poukazuje na to, že už u **Konfucia** možno nájsť myšlienku týkajúcu sa povinnosti vlády zabezpečiť základné podmienky pre živobytie ľudu a jeho vzdelanostný a morálny rozvoj. Taktiež odkazuje na **Mencia**, ktorý vysvetľuje, že ľudia nedisponujúci dostatočnými prostriedkami strácajú akékoľvek zábrany. Trestať ich za porušenie zákonov znamená, akoby im boli nastavené „pasce“ či „nášľapné míny.“ Z toho vyplýva, že nemá žiadny zmysel propagovať a presadzovať morálne správanie, ak sa ľudia obávajú o svoje ďalšie jedlo. (Bell, 2016) V tomto ohľade, ako bude naznačené v záverečnej časti, sa v slovenských diskusiách o slobode (zvlášť tých neakademických), často objavuje motív, že v mnohých oblastiach nášho života sme dnes paradoxne menej slobodní ako pred rokom 1989, či už ide o dostupnosť bývania, práce, voľného času, škôlok, atď. a zvlášť o všeobecný pocit individuálnej, či dokonca národnej bezpečnosti. Pri uvedení tejto kritiky však nejde v žiadnom prípade o adoráciu minulého režimu a ani o opomenutie prítomnosti spomienkového optimizmu, ale o poukázanie na skutočnosť, že diskusia o slobode potrebuje komplexnejšiu „story“, než akú ponúkajú dominujúce liberálne teórie spravodlivosti, a do značnej miery i samotný **Honneth**.

4 Paradoxná komunikácia medzi rôznymi tradíciami ako riešenie (aj pre Slovensko)?

Vo vzťahu k predchádzajúcemu textu, je logické sa opýtať, ktoré spoločenské rutiny a nastavenie sú, či boli teda v rámci Číny vyhodnotené ako nevyhnutné pre sociálnu reprodukciu? Rozsah tejto štúdie samozrejme nedovoľuje dostatočne komplexne reagovať na položenú otázku, a teda napríklad zodpovedať kým sú vyhodnocované, respektíve boli vyhodnotené, za akých podmienok, podľa akých procedúr, do akej miery zodpovedajú požiadavkám väčšiny populácie, atď. A taktiež, do akej miery a či vôbec možno využiť **Honnethov** prístup, keďže pre neho je rámec liberálnej demokracie determinujúci. Napriek tomu, ako možný „štart“ pre *spoločenskú analýzu* Číny, možno nadviazať napríklad na práce **Fabiana Heubela**. Tento filozof patrí k relatívne úzkej skupinke autorov,²⁶ ktorí sa

---

²⁶ Spomedzi ďalších možno uviesť predovšetkým už spomínaného Heinerja Roetza, u ktorého Heubel študoval, avšak ich interpretácie sa vo viacerých dôležitých bodoch rozchádzajú.

snažia otvoriť kritickú teóriu diskusii s čínskou filozofiou. Navyše je priamo späť s frankfurtskou univerzitou a „kontinentálnymi“ intelektuálnym prostredím, čo znamená, že pracuje nielen s teóriami pochádzajúcim z pera **Adorna**, **Habermasa**, či **Honnetha**, ale i ďalšími významnými predovšetkým nemeckými a francúzskymi filozofmi a sinológmi.²⁷

Heubel pri analýze sociálneho a politického vývoja v Číne od konca 19. storočia a následných filozofických reflexii používa, podobne ako viacerí ďalší autori,²⁸ termín „hybridná modernizácia.“ (Heubel 2016, s. 21 - 26) Identifikuje rozmanitý mix cudzích (liberalizmus, marxizmus, socializmus, kresťanstvo,...) a domácich čínskych (konfucianizmus, legalizmus, taoizmus,...) vplyvov, ktoré spolu interagujú a vytvárajú rozmanité permutácie. Ako jeden z príkladov „hybridnej situácie“ **Heubel** nekonkretizujúc uvádza príklad čínskeho mysliteľa, ktorý náruživbo bráni ducha čínskej kultúry, zároveň však hovorí rečou zásadne ovplyvnenou západnou terminológiou. (Heubel, 2016, s. 23)²⁹

V jednom zo svojich nedávnych textov „Blockierte und paradoxe Kommunikation. Über Axel Honneths *Die Idee des Sozialismus*“ (Heubel, 2018), v ktorom sa priamo zameriava na **Honnetha**, **Heubel** na základe svojej reflexie čínskej skúsenosti s „modernitou“ diskutuje **Honnethove** závery, pričom však stále považuje za relevantné nadväzovať na jeho práce (svoj komentár chápe skôr ako doplnok k **Honnethovi** a ako pokus otvoriť jeho analýzy pre komparatívne a inter- respektívne transkultúrne perspektívy). Ako problematické vníma predovšetkým to, že pri vyrovnávaní sa s ideálmi Veľkej francúzskej revolúcie **Honneth** uprednostňuje (individuálnu) slobodu pred rovnosťou a bratstvom. (Heubel, 2018, s. 69) **Honneth** síce vo svojom pokuse aktualizovať ideu socializmu tvrdí, že vzťah medzi slobodou, rovnosťou a bratstvom má byť

---

²⁷ Pozri napríklad najnovšiu knihu Fabiana Heubela *Gewundene Wege nach China. Heidegger – Daoismus – Adorno* (Heubel, 2020).

²⁸ K problematike „hybridity“ vo vzťahu k východnej Ázii pozri napr. (Lam, 2016; Jenco, 2016). Boko ostáva nateraz diskusia, či tento, z „post-koloniálneho diskurzu“ prevzatý termín je adekvátny.

²⁹ Veľmi dôležité pre pochopenie „čínskeho modelu“ sú však predovšetkým pasáže týkajúce sa Mao Ce-tunga, ktorý podľa Heubela jedinečným i keď zároveň tragickým spôsobom spojil západné a čínske motívy (Heubel, 2016, s. 191 - 201, Heubel, 2019). K „sinfikácii“ marxizmu pozri napr. (Bauer, 1974, s. 508 - 575, Negt 2007, s. 409 - 421).

chápaný takým spôsobom, aby umožňoval realizovať všetky tri princípy³⁰ (*wechselseitige Ermöglichung*) a vyústiť do „sociálnej slobody“ (*soziale Freiheit*), t. j. ich zmierenia (*Versöhnung*). Avšak **Heubel** v tejto súvislosti hovorí o normatívnom paradoxe, ktorý je konštitutívny pre modernú politiku a upozorňuje na pozitívne ako aj negatívne aspekty uvedených politických ideológií (vo vzťahu k liberalizmu je to okrem iného neschopnosť udržať pod kontrolou excesy kapitalizmu). Ide o to, že Veľká francúzska revolúcia na jednej strane mala za cieľ rovnomerné realizovanie všetkých troch princípov, avšak na druhej strane sa okamžite objavuje aj ich konkurenčný charakter a tendencia k nie vzájomnému, ale jednostrannému uskutočneniu. Podľa **Heubela** sa otvára otázka, ako by mohli tieto tri princípy úspešne (*gelingend*) vzájomne komunikovať, keďže pokusy o jednostranné uskutočnenie vyústili do kultúrnych, sociálnych, ekonomických a politických patológií, a do veľkých vražedných konfliktov 19. a 20. storočia. (Heubel, 2018) **Heubel** síce priznáva, že bol to práve **Honneth**, ktorý upriamil jeho pozornosť na skúmanie normatívnych paradoxov súčasnosti, avšak na rozdiel od **Honnetha** odmieta tieto paradoxy „patologizovať“, ani neverí, že je možné ich s definitívnou platnosťou prekonať. Preto zdôrazňuje nutnosť ponechať vo filozofických, ale aj sociálnych a politických reflexiách dostatočný priestor aj pre *rovnosť* a *bratstvo*, čo podľa **Heubela** nečiní **Honneth** dostatočne – zvlášť pri konzervatívnych motívoch. **Heubel** preferuje termín „paradoxná komunikácia“ namiesto „sociálnej slobody“ a navrhuje naučiť sa paradoxne „myslieť a konať“.³¹ Problém podľa **Heubela** nie je „paradoxná konštelácia“, ale neschopnosť na takýto paradox reagovať. (Heubel, 2018, s. 69)

Zároveň by to mohla byť aj odpoveď na pochopenie „čínskeho modelu“ (a „socializmu s čínskymi charakteristikami“), ktorý sa pokúša, nezriedka paradoxne, pragmaticky spájať (zdôraznenie *procesu* je dôležité) zdanlivo nespojiteľné: socializmus (stále vnímaný predovšetkým cez prizmu marxizmu-

---

³⁰ Tie, ako dopĺňa Heubel (Heubel, 2018, s. 68), sú spojené s tromi veľkými politickými ideológiami moderných dejín, t. j. liberalizmom, socializmom a konzervativizmom (ku ktorému priradzuje aj nacionalizmus, rasizmus a familizmus).

³¹ To však na tomto mieste nemôžem priblížiť ani len v náznakoch, a preto len uvediem, že Heubel odkazuje, okrem iného na druhú kapitolu knihy Čuang c' (Zhuangzi), ktorá patrí medzi klasické diela čínskej filozofickej tradície a rovnako tak na Adornovu filozofiu, ktorú však číta (aj) z perspektívy čínskej filozofie (Heubel, 2018, s. 82-83).

leninizmu a maoizmu) s (predovšetkým ekonomickým, avšak nielen) liberalizmom a (nielen etickým, ale aj politickým³²) konfucianizmom – poučený aj, či predovšetkým vlastnými katastrofami.³³ Ako som naznačil, **Heubel** preferuje termín „hybrid“ pred napríklad označením „syntéza“, keďže sa nedá povedať, že čínski predstavitelia vedia v absolútnom zmysle „ako na to“. Azda až pričasté bolo (a stále je) hľadanie riešení spôsobom „pokus - omyl“ (s mnohými tragickými konzekvenciami) a taktiež, že ide o proces s otvoreným koncom, pričom označenie „syntéza“ evokuje ukončenie, uzatvorenie partikulárnych častí do celku.³⁴ Naviac, netreba zabúdať, že mnohé tendencie, ktoré sa v Číne javia ako progresívne, zvlášť v sociálnej či environmentálnej oblasti, môžu z dôvodu strnulosti politického systému viesť k jeho neudržateľnosti a ku kolapsu, či k iným verziám, ktoré budú ešte autoritárskejšie ako je tento súčasný.

A prečo považujeme načrtnutú problematiku „komunikácie schopnej reagovať na paradoxne situácie“ za zaujímavú aj pre slovenské politické diskusie? **František Novosád**, ktorého interpretáciu ponovembrového vývoja u nás možno považovať za jednu z najpresvedčivejších³⁵ – ide najmä o práce: *Alchymia dejín* (Novosád, 2004) a *Útržky o Slovensku* (Novosád, 2010) – poukazuje na istý paradox týkajúci sa vnímania slobody u nás. Keďže ide o veľmi závažné tvrdenie, odcitujem ho v plnom rozsahu: „*Po roku 1989 sa zmenilo skoro všetko: zmenili sa inštitúcie, zmenili sa technologické podmienky života, zmenili sa naše životné stratégie. Zmeny sa však prejavili rozdielne, ináč v živote elít a ináč v živote „obyčajných“ ľudí. Život „obyčajného“ človeka zostal v podstate*

---

³² Pričom Heubel kritizuje jednak to, že v pevninskej Číne sa málo zdôrazňujú práve kritické aspekty konfucianizmu (Heubel, 2016, s. 179 - 180) a zase na „mimo pevninskom“ tzv. novom neokonfucianizme vidí problém v príliš idealistickej kritike marxizmu a materializmu (Heubel, 2016, s. 189 - 190). Pozri ďalšie práce od autorov ako napríklad Tongdong Bai, Tu Weiming, Joseph Chan, Wang Hui či Jiang Qing, ktorý dokonca nedávno vyšiel v českom preklade: (Čching, 2019).

³³ A ani v súčasnosti samozrejme zďaleka neprebíha všetko hladko, či podľa nejakého ideálneho modelu – nezriedka ide o tvrdý mocenský boj, ako aj boj o uznanie rozmanitých nárokov, veľmi aktívne sú v súčasnosti napríklad environmentálne hnutia. Nehovoriac o problémoch s národnostnými menšinami, či s osobitou administratívnou oblasťou Hongkong.

³⁴ Napriek tomu sú nutné ďalšie diskusie, nie je totiž dostatočne vyargumentované, prečo by nemohol vyhovovať napríklad termín „rôznorodé modernity“ (S. N. Eisenstadt, J. P. Arason).

³⁵ Predovšetkým z dôvodu jeho snahy o „odstup“ od konkrétnych ideových a ideologických bojov, prebiehajúcich na Slovensku. Samozrejme, do akej miery sa mu to naozaj podarilo je záležitosť pre samostatnú vedeckú štúdiu.

rovnaký, ba stal sa ťažším, pretože dnes je jeho osud závislý od veľkého množstva stále neurčitejších faktorov. Spoločenské prostredie, predovšetkým pracovné prostredie je neistejšie, vyžaduje si viac vôle adaptovať sa než predtým. Aj so slobodou vyjadrovania je to rôzne. Formálne sa slobode vyjadrovania nijaké prekážky nekladú. Línia oddeľujúca prijateľné od „neslušného“, i keď ju nikto verejne nenarysoval, sa však neľútostne dodržiava. A preto si paradoxne dávame dnes skoro rovnako pozor na „jazyk“ ako kedysi. Život „elít“ sa radikálne zmenil. Otvoril sa pre ne nový svet, nové možnosti. Toľko nových možností, že ich ani neboli schopné absorbovať. Dokonca môžeme hovoriť o divergencii „elít“ a „ľudu“. Tá sa prejavuje v politike. „Elity“ bedákajú nad tým, že „ľud“ dáva prednosť populistom. „Ľud“ zas bedáka nad neochotou a neschopnosťou elít pochopiť elementárne starosti človeka, ktorý žije od výplaty k výplate. „Elity“ pritom na starosti „obyčajných“ ľudí reagujú podľa vzoru: „Keď nemajú na chlieb, nech jedia koláče!“ (Novosád, 2010, s. 29)

Takmer tridsať rokov od revolúcie možno konštatovať, že naša „post-komunistická“, či „post-socialistická“ kapitalistická situácia má podobne ako Čínska ľudová republika do istej miery charakter hybridu. Na rozdiel od ČĽR u nás však dominuje v politickej oblasti „liberálny odkaz“ Veľkej francúzskej revolúcie, v ekonomickej sú azda rozdiely menšie, v oboch krajinách viac-menej dominuje neoliberalizmus, a isté presahy možno nájsť i v kultúrnej oblasti, kde je prítomný nárast konzervativizmu a nacionalizmu. Mať ako štát „hybridný charakter“, na rozdiel od štandardnej politickej a ideovej plurality typickej pre západné spoločnosti, predovšetkým znamená, že sme permanentne na rázcestí. To znamená, že dominancia niektorého zo zmienených troch princípov v určitom momente neznamená zdôraznenie istého akcentu (napríklad sociálnodemokratického, ktorý spustí napríklad viac prerozdeľovania), ako je to v už etablovaných demokraciách, ktoré si vytvorili určité mechanizmy brzd a protiváh, a ktoré má pred očami Honneth, ale môže znamenať zmenu režimu. Zvlášť keď normatívne princípy, ktoré sú deklarované v našej ústave, nie sú dostatočne prítomne v sociálnej realite (aspoň nie v takej miere, aby nehrozila v očiach občanov strata legitimity tohto politického režimu) – a hrozí opätovné patologické „zjednostranenie“ boja za uznanie niektorého z princípov modernity. Na programe dňa sú opäť otázky sociálnej spravodlivosti, ktorých sa však chcú momentálne zmocniť opätovne aj sily tiahnuce k fašizmu, pričom je neodškriepiteľné, že voľby 2020 výrazne posilnili práve konzervatívne tendencie.

Potenciálne patologická neschopnosť našej spoločnosti vysporiadať sa komunikatívne s týmito rôznymi paradoxnými konšteláciami, zvlášť týkajúcich sa vnímania slobody, tak ako na to poukazuje **Novosád**, môže viesť k nepredvídaným dôsledkom. Čo teda robiť, keď veľká časť (väčšina?) populácie vníma v roku 1989 získanú slobodu (a demokraciu) len ako formálne deklarovanú? Riešenie isto nie je len jedno, určite však nestačí len snaha „komunikatívne“ vysvetliť voličom extrémistických hnutí a strán, prečo nemajú voliť práve tieto strany (čo je však samozrejme taktiež veľmi dôležité), ale predovšetkým o nájdenie spôsobu ako primäť elity k pochopeniu toho, čo „obyčajných“ ľudí vedie k extrémistickým či neštandardným politickým hnutiam a uznať oprávnenosť mnohých ich požiadaviek, zvlášť v sociálnej a ekonomickej oblasti. Oboznámenie sa s filozofickými reflexiami „čínskej cesty“ modernitou – s jej rozmanitými transformáciami (po roku 1911, 1949, 1979, avšak zvlášť po roku 1989) a zvlášť s úspešným bojom proti chudobe v posledných desaťročiach – môže prispieť aj k hľadaniu riešení problémov (nielen) slovenskej spoločnosti, ak už ničím iným, tak rozšírením obzoru a uznaniu možností viacerých ciest k „dobre usporiadanej spoločnosti“. Kľúčovým slovom, ktorý túto čínsku „cestu“ vyjadruje je totiž experimentovanie, čím sa opätovne približujeme – aj keď, samozrejme, len vo (veľmi) hrubých rysoch – k **Honnethovi**³⁶ a taktiež k **Deweyovej** verzii pragmatizmu, ktorou je zásadne ovplyvnený. Byť na rázcestí potom môže znamenať skôr možnosť pozitívnej zmeny, než neskoré a tým pádom často chaotické reagovanie na vzniknutú situáciu.

Záver

Jeden z dôvodov relevantnosti pokusov o komparatívne analýzy, je samozrejme už vyššie spomínaná prítomnosť rozmanitých globálnych interakcií a potreba adekvátne pochopiť rozmanité fenomény späté s Čínou a čínskou filozofiou, ktorá v týchto procesoch zohráva jednu z najvýznamnejších rolí.

Ďalšie prehlbovanie našich znalostí o tejto problematike, a to aj pokusom metodického využitia **Honnethom** navrhovanej normatívnej rekonštrukcie na poli politickej filozofie môže pomôcť vyhnúť sa jednostranným súdom o ČĽR ako napríklad, že dianie v tejto krajine po roku 1949 (či dokonca už po roku 1911) je

---

³⁶ Pozri (Honneth, 2015).

permanentná improvizácia, ktorej cieľom má byť predovšetkým udržať pri moci istú skupinu ľudí. Z iného uhla pohľadu totiž možno považovať súčasné dianie v Číne za vedomé založenie novej čínskej „červenej“ dynastie (F. Jullien) – po vyše storočnom chaose, zapríčinenom konfrontáciou so Západom a Japonskom. Táto nová „dynastia“ má („opätovne“) zabezpečiť „harmonickú spoločnosť“ v zmenených podmienkach. Naporúdzi je však aj ďalšia interpretácia, ani zďaleka však neproblematická, ktorá by mohla súčasné dianie v Číne interpretovať ako jeden z najväčších ľudských sociálnych experimentov s otvoreným koncom, ktorý môže ponúknuť alternatívu k západným demokraciám, t. j. vyvázenejší vzťah medzi „slobodou“, „rovnosťou“ a „bratstvom“, a snáď aj vyvázenejším vzťahom k prírodnému prostrediu. V podstate môže byť každé z týchto tvrdení z určitého aspektu pravdivé, avšak veľmi pravdepodobne nikdy nevyzvedá celú „pravdu“ o tom, čo sa v Číne v posledných dvoch storočiach udialo a čo sa tam v súčasnosti deje. Jednako však, pokus metodicky aplikovať **Honnethov** prístup aj na skúmanie Číny a ďalších nezápadných spoločností nám môže napomôcť mnohé vysvetliť, pochopiť, a tým pádom aj kritizovať, avšak adekvátnym spôsobom. Vylúčené samozrejme nie sú i potenciálne vzájomné inšpirácie. Treba sa však oslobodiť od svojho západocentrického rámca.

Literatúra:

- ALLISON, G. 2018. *Osudová past. Spojené štáty versus Čína a Thúkýdidovo poučení z dejín*. Praha: Prostor, 2018. 536 s. ISBN 9788072603848.
- ARNASON, J. P. 2010. *Historicko-sociologické eseje*. Praha: Slon, 2010, 204 s. ISBN 9788074190278.
- ARNASON, J. P. 2014. *Historizing Axial Civilizations*, in: Arjomand, S. A. (ed.), *Social Theory and Regional Studies in the Global Age*. Albany: SUNY, 2014. 496 s. ISBN 978-1438451602, s. 179 – 201.
- BELL, D. A. 2008. *CHINA's New Confucianism. Politics and Everyday Life in a Changing Society*. Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2008. 240 s. ISBN 978-0691136905.
- BELL, D. A. 2015. *The China Model. Political Meritocracy and the Limits of Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2015. 336 s. ISBN 978-0691166452. <https://doi.org/10.1515/9781400865505>

- BELL, D. A. 2016. Political Legitimacy in China: A Confucian Approach. In: Chan, J. – Doh Chull Shin – Williams, M. S.: *East Asian Perspectives on Political Legitimacy. Bridging the Empirical-Normative Divide*. New York: Cambridge University Press, 2016. 280 s. ISBN 978-1107134423, s. 78 - 106. <https://doi.org/10.1017/9781316466896.005>
- BAUER, W. 1974. *China und die Hoffnung auf Glück. Paradiese, Utopien, Idealvorstellungen in der Geistesgeschichte Chinas*. München: Detuscher Taschenbuch Verlag 1974 (pôvodne Carl Hanser Verlag, 1971). 702 s. ISBN 978-3423045476.
- BUDEN, B. 2013. *Konec postkomunismu. Od spoločnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Praha: Rybka Publishers, 2013. 292 s. ISBN 9788087067703.
- ČARNOGURSKÁ, M. a kol. 2006. *Čínske odpovede aj na naše nezodpovedané filozofické otázky*. Bratislava: Kalligram, 2006. 293 s. ISBN 8071498297.
- ČCHING, T. 2019. Konfuciánsky ústavní systém. Jak starověká minulost Číny může utvářet její politickou budoucnost. Praha: Filosofia 2019. 151 s. ISBN 978-80-7007-600-2
- DELANTY, G. 2016. Znovupromýšlení civilizačních konstelací a evropské modernity. In: M. Kreuzzieger – O. Lánsky: *Modernita/modernity v eurasijských kulturních a civilizačních kontextech*. Praha: Filosofia, 2016. 368 s. ISBN 9788070074701, s. 213 - 237.
- DERANTY, J.-P. 2009. *Beyond Communication: A Critical Study of Axel Honneth's Social Philosophy*. Leiden: Brill, 2009. 500 s. ISBN 978 90 04 17577 8.
- HABERMAS, J. 2001. *The Postnational Constellations. Political Essays*. Cambridge: Massachusetts: The MIT Press, 2001. 216 s. ISBN 978-0745623511.
- HABERMAS, J. 1999. *Dobiehajúca revolúcia*. Bratislava: Kalligram, 1999. 208 s. ISBN 9788071492801.
- HABERMAS, J. 2008. K legitimizaci prostřednictvím lidských práv. In: Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, 2008. 490 s. ISBN 9788070072820, s. 113 - 133.
- HEUBEL, F. 2009. Transkulturelle Kritik und die chinesische Moderne. Zwischen Frankfurter Schule und Neokonfuzianismus. In: Amelung, I. – Dippner, A. (eds.): *Kritische Verhältnisse. Die Rezeption der Frankfurter Schule in China*. Frankfurt/New York: CampusVerlag, s. 43 - 65.

- HEUBEL, F. 2016. *Chinesische Gegenwartsphilosophie. Zur Einführung*. Hamburg: Junius, 2016. 256 s. ISBN 978-3885067450.
- HEUBEL, F. 2018. Blockierte und paradoxe Kommunikation. Über Axel Honneths Die Idee des Sozialismus. *Allgemeine Zeitschrift für Philosophie*. 43 (1), s. 65 - 86.
- HEUBEL, F. 2019. Beyond Murderous Dialectics: On Paradoxical Thinking and Maoism. *Asian Studies VII (XXIII)*, (1), s. 37 - 54. <https://doi.org/10.4312/as.2019.7.1.37-54>
- HEUBEL, F. 2020. *Gewundene Wege nach China. Heidegger – Daoismus – Adorno*. Frankfurt am Main: Klostermann, 2020. 216 s. ISBN 978-3-465-04417-8
- HONNETH, A. 2000. *Das Andere der Gerechtigkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2000. 340 s. ISBN 978-3-518-29091-0.
- HONNETH, A. 2007. Organizovaná seberealizace. Paradoxy individualizace. In: Honneth, A. (ed.): *Zbavovat se svéprávnosti. Paradoxy současného kapitalismu*. Praha: Filosofia, 2007. 330 s. ISBN 8070072691, s. 175 - 196.
- HONNETH, A. 2008. Univerzalizmus jako morální past? Podmínky a meze politiky lidských práv. In: Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, 2008. 490 s. ISBN 9788070072820, s. 83 - 112.
- HONNETH, A. 2015. *Die Idee des Sozialismus: Versuch einer Aktualisierung*. Berlin: Suhrkamp. 168 s. ISBN 978-3518586785.
- HONNETH, A. 2018a. *Právo svobody. Nárys demokratické mravnosti*. Praha: Filosofia, 2018a. 616 s. ISBN 978-80-7007-544-9.
- HONNETH, A. 2018b. *Anerkennung. Eine europäische Ideengeschichte*. Berlin: Suhrkamp, 2018b. 238 s. ISBN-13: 978-3518587133.
- HRUBEC, M. – HONNETH, A. 2007. O kritice a uznání. Rozhovor Marka Hrubce s Axelem Honnethem. In: Honneth, A. (ed.): *Zbavovat se svéprávnosti. Paradoxy současného kapitalismu*. Praha: Filosofia, 2007. 330 s. ISBN 8070072691, s. 317 - 330.
- HRUBEC, M. 2010. Projekt kritické teorie společnosti: Od Horkheimera a Marcuseho k současnosti In: P. Dinuš (ed.): *Marx a společenské změny po roku 1989*. Bratislava: VEDA, 2010. s. ISBN 9788022411318, s. 87 - 108.
- HRUBEC, M. 2011. *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*. Praha: Filosofia, 2011. 564 s. ISBN 9788070073629.

- HRUBEC, M. a kol. 2012. *Etika sociální konfliktů. Axel Honneth a kritická teorie uznání*. Praha: Filosofia. 2012. 266 s. ISBN 9788070073773.
- HRUBÝ, K. 2018. *Cesty komunistickou diktaturou*. Praha: Argo, 2018. 482 s. ISBN 9788025724743.
- CHAN, J. 2008. Lidská práva pro současnou Čínu – konfuciánský pohled. In: Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, 2008. 490 s. ISBN 9788070072820, s. 349 - 389.
- CHOTAŠ, J. 2016. Univerzální platnost lidských práv: Rawls a Habermas. In: Havlíček, A. – Chotaš, J. a kol.: *Lidská práva. Jejich zdůvodnění a závaznost*. Ústí n/L: FF UJEP, 2016. 210 s. ISBN 9788075610393, s. 141 - 152.
- JENCO, L. 2016. Legitimacy as a Hybrid Phenomenon. In: Chan, J. – Doh Chull Shin – Williams, M. S.: *East Asian Perspectives on Political Legitimacy. Bridging the Empirical-Normative Divide*. New York: Cambridge University Press, 2016. 280 s. ISBN 978-1107134423, s. 238 - 256. <https://doi.org/10.1017/9781316466896.011>.
- KELLER, J. 2005. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005. 158 s. ISBN 9788074190179.
- KAYA, I. 2016. Islám a modernita: radikální otevřenost interpretaci. In: M. Kreuzzieger – O. Lánský: *Modernita/modernity v eurasijských kulturních a civilizačních kontextech*. Praha: Filosofia, 2016. 368 s. ISBN 9788070074701, s. 299 - 327.
- KNIGHT, J. – DING, S. 2012. *China's Remarkable Economic Growth*. Oxford: Oxford University Press. 2012, 424 s. ISBN-13: 978-0199698691.
- KOPEČEK, M. 2019. *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu (1980–1995)*. Praha: Argo, 2019. 368 s., ISBN 9788025728086.
- KRNO, S. 2014. Čínske, indické a európske tradície a alternatívy vývoja. In: Blaha, Ľ. (ed.): *Európsky sociálny model. Čo ďalej?* Bratislava: VEDA, 2014. 480 s. ISBN 9788022413961, s. 439 - 453.
- LAM, W (2016): Political Legitimacy in Hong Kong: A Hybrid Notion. In: Chan, J. – Doh Chull Shin – Williams, M. S.: *East Asian Perspectives on Political Legitimacy. Bridging the Empirical-Normative Divide*. New York: Cambridge University Press, 2016. 280 s. ISBN 978-1107134423, s. 107 - 134. <https://doi.org/10.1017/9781316466896.006>.

- LÁNSKY, O. 2015. *Je třeba zavrhnout liberalismus? K jednomu problému modernity*. Praha: Filosofia. 2015. 220 s. ISBN 9788070074398.
- NEGT, O. 2007. *Modernisierung im Zeichen des Drachen. China und der europäische Mythos der Moderne. Reisetagebuch und Gedankenexperimente*. Göttingen: Steidel 2007. 604 s. ISBN 978-3865214263.
- NELSON, E. S. 2013. Recognition and Resentment in the Confucian *Analects*. *Journal of Chinese Philosophy*, 40 (2), s. 287 - 306. <https://doi.org/10.1111/1540-6253.12036>.
- OLIVEIRA de, N. – HRUBEC, M. – SOBOTTKA, E. – SAAVEDRA, G. (eds.) 2015. *Justice and Recognition. On Axel Honneth and Critical Theory*. Porto Alegre: PUCRS/Prague: Filosofia 2015. 458 s. ISBN 978-80-7007-435-0.
- PULLMAN, M. 2011. Konec experimentu. Konec experimentu Přestavba a pád komunismu v Československu. Praha: Scriptorium, 2011. 240 s. ISBN 9788087271315
- RINGEN, S. 2018. *Perfektní diktatura. Čína ve 21. století*. Praha: Academia 2018. 268 s. ISBN 9788020029157.
- ROETZ, H. 2016. Erinnerung. 50 Jahre Kulturrevolution. In: *Bochumer Jahrbuch zur Ostasienforschung 2016*, 229 - 246.
- ROSEMONT jr., H. 2008. Čí demokracie? Jaká práva? Konfuciánská kritika moderního západního liberalismu. In: Hrubec, M. (ed.): *Interkulturní dialog o lidských právech. Západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia, 2008. 490 s. ISBN 9788070072820, s. 391 - 429.
- SCHMIDT AM BUSCH, H.-C. – ZURN, C. F. (eds.) 2010. *The Philosophy of Recognition. Historical and Contemporary Perspective*. Plymouth, UK: Lexington Books, 2010, 390 s. ISBN 978-0739144251.
- SCHLETTE M. (ed.) 2018. *Ist Selbstverwirklichung institutionalisierbar? Axel Honneths Freiheitstheorie in der Diskussion*. Frankfurt am Main (u.a.): Campus, 2018. 342 s., ISBN-13: 978-3593507330.
- ŠTAHEL, R. 2015. Environmentálna zodpovednosť a environmentálna bezpečnosť. *Filozofia*, 70 (1), s. 1 - 12.
- ŠTAHEL, R. 2018. Environmentalizmus ako politická filozofia pre 21. storočie. *Filozofia*, 2018, 73 (1), s. 1 - 13.
- ŠTAHEL, R. 2019. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*. Bratislava: IRIS, 2019. 384 s. ISBN 9788082000385.

- TAMÁS, G. M. 2016. *K filosofii socialismu*. Praha: Filosofia, 2016. 242 s. ISBN 9788070074534.
- THOMPSON, S. 2006. *The Political Theory of Recognition. A Critical Introduction*. Cambridge, UK – Malden, USA: Polity, 2006. 224 s. ISBN-13: 978-0745627618.
- UNSCHULD, P. U. 2016. *Chinas Trauma – Chinas Stärke. Niedergang und Wiederaufstieg des Reichs der Mitte*. Berlin: Springer, 2016. 187 s. ISBN-13: 978-3662534601. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-53461-8>.
- VAN DER BRINK, B. – OWEN, D. 2007. *Recognition and Power: Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 416 s. ISBN 978-0521864459. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511498732>.
- VELEK, J. 1996. Formální koncept mravnosti a politika uznání A. Honnetha. In: Honneth, A.: *Sociální filosofie a postmoderní etika*. Praha: Filosofia, 148 s. ISBN 80-7007-082-X, s. 7-26.
- WITTFOGEL, K. A. 1931. *Wirtschaft und Gesellschaft Chinas. Versuch der wissenschaftlichen Analyse einer großen asiatischen Agrargesellschaft. 1. Teil: Produktivkräfte, Produktions- und Zirkulationsprozess*. C.L. Hirschfeld, Leipzig, 1931.
- WITTFOGEL, K. A. 1957. *Oriental Despotism. A comparative study of total power*. Yale University Press, New Haven, 1957. 556 s. ISBN-13: 978-0300010541.
- WEI, X. 2017. *Ekonomická a politická transformace Číny: nové rozbor*. Praha: Filosofia, 2017. 192 s. ISBN 9788070074855.
- ZÁDRAPA, L. – PEJČOCHOVÁ, M. 2009. *Čínske písmo*. Praha: Academia. 298 s. ISBN 9788020017550.
- ZÁDRAPA, L. 2011. Předmluva. In: *Chan-Fej-c'*. Praha: Academia, 2011. 408. s. ISBN 978/80/200/1983/7.
- ZEMPLINER, A. 1966. *Čínská filosofie v novověké evropské filosofii*. Praha: Academia 1966.
- ZURN, C. F. 2010. Introduction. In: Schmidt am Busch, H.-C. – Zurn, C. F. (eds.): *The Philosophy of Recognition. Historical and Contemporary Perspective*. Plymouth, UK: Lexington Books, 2010. 390 s. ISBN-13: 978-0739144251, s. 1-19.
- ZURN, C. F. 2015. *Axel Honneth*. Cambridge, UK – Malden, USA: Polity, 2015. 240 s. ISBN-13: 978-0745649030.